

MORMINTE INEDITE DIN SEC. III Î.E.N. ÎN TRANSILVANIA

de I. H. CRIȘAN

Una dintre problemele puțin lămurite privind cultura materială dacică din Transilvania este cea a secolului III î.e.n. Istoriografia burgheză s-a preocupat de cultura materială celtică, privind această perioadă, neglijând cu totul, sau aproape total, populația autohtonă dacică¹. De exemplu Vasile Pârvan, cel mai de seamă reprezentant al teoriei celtice, arată că după venirea celților întâmplată la sfârșitul sec. IV î.e.n. întregul aspect al culturii materiale devine celtic². O asemenea afirmație este evident greșită, după cum reiese și din materialele pe care le prezentăm. Problema populației autohtone în sec. III—II î.e.n. a început să fie cercetată și să i se acorde importanța cuvenită abia după eliberare. Deși puține, săpăturile și cercetările privind această problemă dovedesc fără echivoc existența culturii materiale dacice, deosebită de cea a celților dezvoltată pe baza fondului hallstattian local³. Influența culturii materiale celtice asupra celei autohtone este de netăgăduit, dar e departe de a fi atât de covârșitoare cum se străduiau s-o dovedească istoricii burghezi.

În lucrarea de față publicăm materiale provenite din morminte descoperite la Blaj, Dezmir, Ghenci și Hărman a căror inventare se păstrează în diferite muzee din Transilvania și care au rămas inedite.

I. Blaj (r. Mediaș, reg. Brașov)

În anul 1956 cu ocazia unor lucrări edilitare la capătul străzii 13 Decembrie s-au descoperit patru vase de lut care se păstrează în Muzeul Raional Blaj și care provin, probabil, din morminte de incinerare⁴. Asupra lor nu avem însă nici un fel de date pentru că vasele au fost scoase de la locul lor inițial în momentul în care a fost sezistată descoperirea Muzeului Raional Blaj.

¹ Vezi C. Daicoviciu, *Posiția antiștiințifică a istoriografiei burgheze române*, în *Studii și referate privind Istoria României*, partea I-a, București, 1954, p. 170.

² V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București 1926, p. 695.

³ Cf. I. H. Crișan, *Noi cercetări arheologice la Mediaș*, în *AM Mediaș*, 3, 1955—1956, p. 36—40, cu toată bibliografia.

⁴ Mulțumim și pe această cale tov. Pompei Birlea directorul Muzeului Blaj căruia îi datorăm toate datele referitoare la această descoperire și care cu multă amabilitate ne-a pus la dispoziție materialul ilustrativ.

Cele patru vase sînt:

1. *Cană cu toartă* (fig. 1/1 și fig. 2/2) de culoare cenușiu-deschisă lucrată la roată din pastă fină. Muchia buzei este îngroșată și rotunjită iar corpul bombat, aproape sferic, fundul marcat printr-un inel în relief. Cana este ornamentată cu două briie în relief, unul situat la cîțiva centimetri sub buză, iar al doilea la unirea gîtului cu corpul vasului. Briile sînt și ele ornamentate cu stampile incizate de formă semilunară. Din aceleași stampile sînt alcătuite linii duble dispuse vertical pe gîtul vasului. Toarta este ușor suprainălțată și ornamentată pe margini și ea cu cîte o linie de stampile semilunare. Corpul cîinii este ornamentat pe întreaga suprafață cu linii incizate paralele.

Dimensiuni: înălțimea 16,6 cm, diametrul gurii 10,5 cm, diametrul maxim 14,8 cm, diametrul fundului 7,4 cm, grosimea pereților 0,5. cm.

Muz. Blaj, inv. nr. 1188.

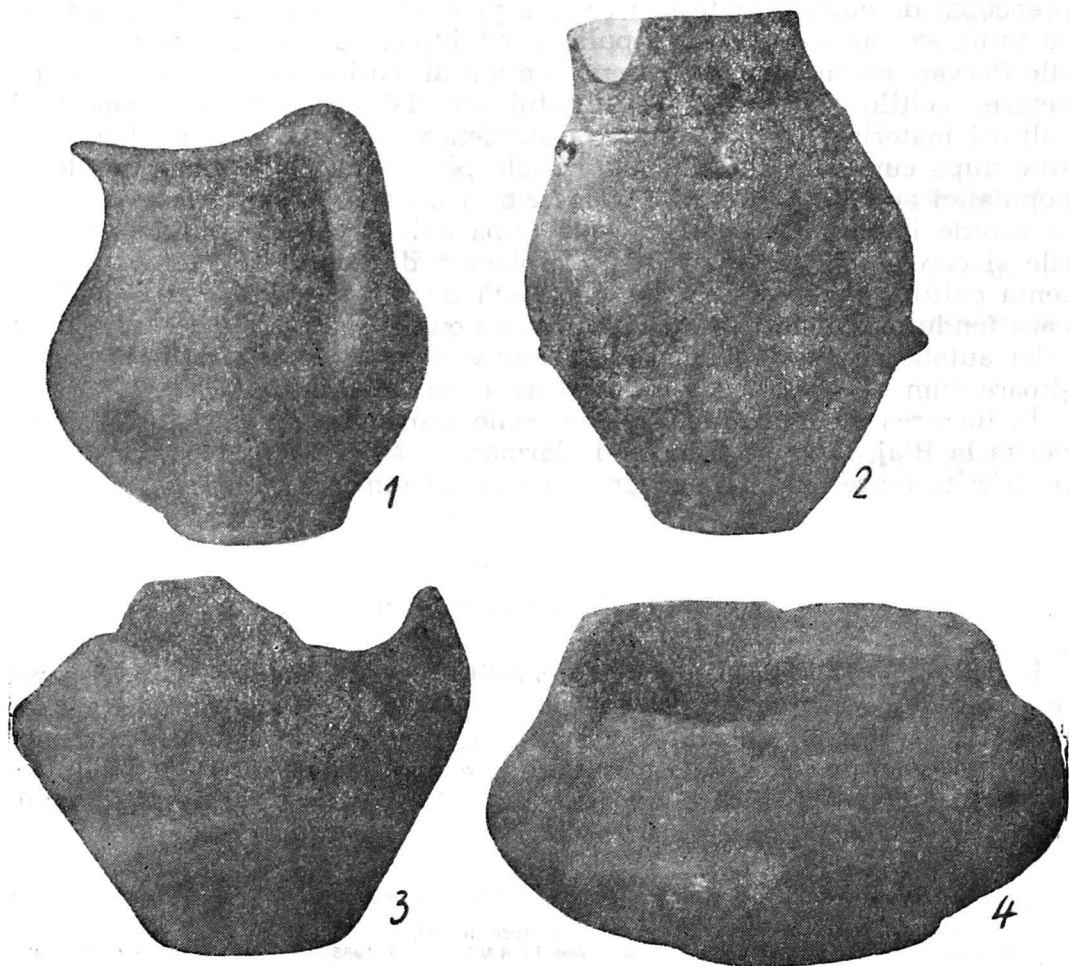

Fig. 1. Vasele de la Blaj : 1,4 de factură celtică ; 2,3 de factură dacică

2. *Vas mare* (fig. 1/2 și fig. 2/4) de culoare neagră în exterior și roșietică în interior, cu întreaga suprafață acoperită cu un slip negru puternic lustruit de aspect metalic, lucrat cu mina din pastă fină. Gura vasului este largă iar muchia buzei tăiată drept. Are gît scurt, separat de corp printr-un brîu în relief. Corpul vasului trădează îndeaproape forma bitronconică deși este mult rotunjit. Este ornamentat cu patru proeminente conice aplatizate de dimensiuni mari așezate sub diametrul maxim și patru asemenea proeminente de dimensiuni mult mai reduse situate sub brîul în relief care separă gîtul de corpul vasului. Proeminențele mici sînt așezate oblic cu vîrfurile în sus iar cele mari cu vîrfurile în jos. Fundul vasului este tăiat drept.

Dimensiuni: înălțimea 52,50 cm, diametrul gurii 25 cm, diametrul maxim 39 cm, diametrul fundului 19 cm, grosimea pereților 1 cm.

Muz. Blaj inv. nr. 1189.

3. *Vas mijlociu* (fig. 1/3 și fig. 2/3) păstrat fragmentar, de culoare neagră în exterior și roșietică în interior, lucrat cu mina din pastă impură. Suprafața este acoperită cu slip lustruit de culoare neagră și aspect metalic. Îi lipsește partea superioară. Fundul este tăiat drept.

Dimensiunile actuale: înălțimea 20 cm, diametrul fundului 11,5 cm, grosimea pereților 0,5 cm.

Muz. Blaj, inv. nr. 1190.

4. *Vas fragmentar* (fig. 1/4 și fig. 2/1) lucrat la roată din pastă fină de culoare cenușie, cu corpul bombat și țesit iar gura largă. Fundul este marcat printr-un inel în relief. Îi lipsește buza care a fost probabil îngroșată și rotunjită.

Dimensiunile actuale: înălțimea 14,5 cm, diametrul maxim 29 cm, diametrul fundului 11 cm, grosimea pereților 0,5 cm.

Dintre cele patru vase, două sînt de evidentă factură celtică și anume cana ornamentată cu incizii semilunare (fig. 2/2) și vasul cu gura largă (fig. 2/1) ambele cenușii lucrate la roată. Cana cu toartă și ornamentată cu incizii semilunare o întîlnim în Transilvania de exemplu la Band și Dezmir. Ea se găsește de asemenea în inventarele celtice de pe teritoriul Ungariei. Asemenea vase I. Hunyadi le datează în faza de tranziție Latène B—C ceea ce cronologic corespunde cu sfîrșitul sec. IV și începutul sec. III î.e.n.⁵ Cel de al doilea vas este și el obișnuit în ceramica celtică și se datează în Latène-ul mijlociu⁶ (C după cronologia lui Reinecke).

Celelalte două vase sînt însă cu totul străine ceramicii celtice. Vasul mare (fig. 2/4) este evoluat din vasul bitronconic cu proeminente aplatizate nelipsit în orice mormînt scitic din Transilvania. Bitronconicitatea a dispărut iar profilul s-a rotunjit. Patru dintre proeminente s-au micșorat și s-au deplasat în spre buză devenind simpli butoni ornamentali. La acest vas se mai păstrează încă forma originală, însă de obicei sînt mici proeminente conice. Tehnica de confecționare este identică amintind îndeaproape maniera hallstattiană. Forma aceasta va evolua în continuare în secolul următor. Proeminențele aplatizate vor urca și ele spre buză ca apoi să dispară. Evoluția se va sfîrși în vasul obișnuit și larg răspîndit în cultura dacică de formă ovoidală lucrat în continuare cu mîna sau uneori cu roata.

⁵ I. Hunyadi, *Kellák a kárpátmedencében* (Celtii în bazinul carpatic) în *Diss Pann.*, ser. II, nr. 18, Budapest 1944, p. 53.

⁶ *Ibidem*, p. 137, pl. LXXIX, 5—8.

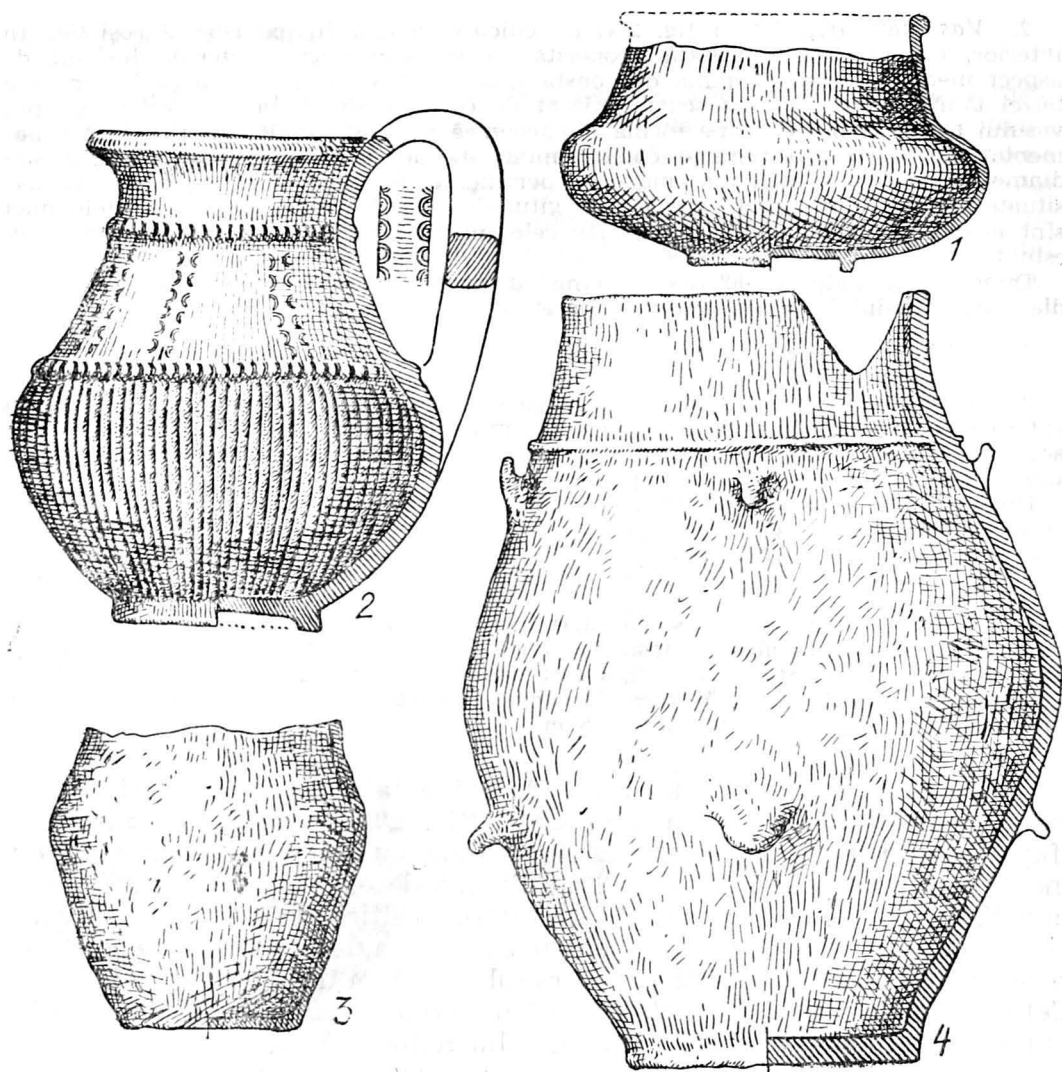

Fig. 2. Ceramică din mormintele daco-celtice de la Blaj.

Exemplarele lucrate cu mina au întotdeauna suprafața acoperită cu lustru de aspect metalic, uneori sînt ornamentate cu cîte patru proeminențe mici conice situate imediat sub buză. Pentru evoluția acestei forme deosebit de interesant este un vas descoperit în așezarea dacică de la Sf. Gheorghe la care au mai rămas doar două proeminențe aplatizate de dimensiuni mari iar celelalte s-au transformat într-un ornament în relief în forma unei virgule cu un buton în mijloc⁷.

Din cele arătate reiese că la Blaj se întîlnesc asociate vasele de factură celtică cu cele dacice, probabil alcătuiind un inventar funerar ca și cele de la Dezmir. Datarea vaselor se poate face pe baza celor de factură celtică în sec. III î.e.n.

⁷ K. Horedt, *Așezarea de la Sf. Gheorghe-Bedeháza*, în *Materiale*, II, 1956, p. 12, fig. 13/5.

II. Dezmir (aparține azi orașului Cluj)

În luna august a anului 1938 cu ocazia exploatării pietrișului în cariera de la marginea de vest a atelierelor C.F.R. din această localitate, au ieșit la iveală materiale arheologice provenite din morminte, din inventarul cărora o parte a fost achiziționată de Muzeul Arheologic din Cluj. În urma acestor descoperiri fortuite în zilele de 25—26 VIII 1938 s-a făcut un sondaj de verificare. Sondajul a fost executat de Alexandru Ferenczi și Ștefan Kovács și verificat de acad. prof. C. Daicoviciu. Cu ocazia sondajului amintit s-au descoperit trei morminte de incinerare. Referitor la aceste descoperiri, din păcate se păstrează doar câteva însemnări în registrul de inventar al Muzeului Cluj făcute cu ocazia inventarierii pieselor și o mică notiță a lui Al. Ferenczi din care reiese doar că mormintele au fost găsite la 0,80—1 m adâncime și că mormintele au fost cu gropi⁸. Inventarierea pieselor a fost făcută de Al. Ferenczi și materialul a fost separat pe morminte, deci știm inventarul fiecăruia dintre ele.

Descoperiri fortuite

1. *Vas mare* de culoare gălbui-roșietică (fig. 3/7; Pl. I, 7), cu gura foarte largă continuată în genul unui gît, cu profil rotunjit, Muchia buzei tăiată drept. Vasul este ornamentat în dreptul diametrului maxim cu patru proeminente aplatizate de tipul celor obișnuite la ceramica perioadei scitice. Este lucrat cu mîna din pastă impură, rău ars. Fundul vasului este tăiat drept.

Dimensiuni: înălțimea 40, diametrul gurii 20,5, diametrul maxim 28, diametrul fundului 16, grosimea pereților 1,1 cm. Inv. nr. IN. 2440. Această formă de vas este și ea dezvoltată din vasul bitronconic din epoca scitică. Proeminențele au ajuns la mijlocul vasului iar gura largă, cu muchea buzei tăiată drept, se aseamănă îndeaproape cu cea a vasului de la Blaj (fig. 2/4).

2. *Calota unui craniu uman*. Se păstrează doar osul frontal cu arcadele sprîncenoase, parietalul drept și o parte din parietalul stîng. Astăzi sutura coronară este desfăcută, de asemenea și cea sagitală. Încît avem trei oase separate. Lipsește occipitalul și oasele feței.

Craniul a aparținut unui individ sub 45 de ani pentru că sinostozarea n-a avut loc⁹. Judecînd după arcadele sprîncenoase care sînt proeminente putem presupune un individ de sex masculin. Inv. nr. IN 2441, a-c.

3. *Fragment de os lung*, probabil din diafiza unei tibii umane, Inv. nr. IN 2442.

4. *Cană de lut* (fig. 3/4; Pl. I, 5), de culoare cenușiu-deschisă, cu o toartă astăzi ruptă. Are gura largă și corpul aproape sferic. Este lucrată la roată din pastă cu destule impurități. Muchia buzei este îngroșată și rotunjită. Gura se continuă cu un gît relativ scurt care la unirea cu corpul are o linie ușor adîncită după care urmează un briu puțin în relief ornamentat cu stampile incizate în formă de semilună. Asemenea stampile sînt dispuse în linii verticale pe întreg corpul vasului. Stampilele semilunare au fost umplute cu o materie alb-cenușie. Fundul vasului este tăiat drept. Îi lipsește toarta și o parte din buză.

Dimensiuni: înălțimea 12,7 cm, diametrul gurii 10,9 cm, diametrul maxim 14 cm, diametrul fundului 7 cm, grosimea pereților 0,5 cm. MAC, inv. nr. IN 2443.

După cum am arătat mai sus (vezi p. 89) această formă își are analogii în ceramica celtică atît din Transilvania cît și din afara ei.

⁸ Informațiile referitoare la lucrările lui Al. Ferenczi le datorăm tov. Șt. Ferenczi, căruia îi mulțumim și pe această cale.

Descoperirile de la Dezmir sînt amintite sumar de M. Roska în *Közlemények-Cluj*, IV, 1—2, 1944, p. 56 nr. 23 și *Erdély régészeti repertóriuma*, I, Cluj, 1942. Ele au fost discutate și de I. Hunyadi, *op. cit.*, p. 49—50.

⁹ Cf. V. Papilian, *Tratat elementar de anatomie descriptivă și topografică*, Cluj, 1928, p. 184.

5. *Ceașcă mică* (fig. 3/6; Pl. I, 1), cu o toartă suprainălțată, de culoare cenușie, cu gura largă și gît destul de lung. Muchia buzei este rotunjită. Este lucrată cu mîna din pastă destul de bună. Nu are nici un ornament. Fundul este tăiat drept. Dimensiuni: înălțimea 10 cm, diametrul gurii 6,7 cm, diametrul fundului 6,1 cm, grosimea pereților 0,7 cm. MAC, inv. nr. IN 2444.

Este o formă de vas neîntîlnită în ceramica epocii scitice din Transilvania. I. Hunyadi discutînd despre ceramica scitică ce ajunge să se întîlnească cu cultura celtică observă că ceașca de la Dezmir este absolut deosebită de formele întîlnite în ceramica celtică sau scitică. Autoarea maghiară arată însă că este frecventă în asocieri cu materialele sarmatice¹⁰. Dacă ea lipsește din ceramica epocii scitice atît din Transilvania cît și de pe teritoriul R.P. Ungare, se întîlnește în schimb în ceramica dacică de ex. la Poiana datată în Latène II¹¹, sau în așezarea dacică de la Morești datată de asemenea în Latène II¹². Cești de dimensiuni mici ca și cea de la Dezmir s-au descoperit și la Tinosul despre care R. și E. Vulpe cred că au caracter ritual funerar¹³, ipoteză ce se confirmă și în cazul vaselor de la Dezmir.

6. *Vas mic* (fig. 3/5; Pl. I, 2), în formă de borcan de culoare cenușiu-închisă, lucrat cu mîna din pastă impură, cu muchia buzei îngroșată și rotunjită iar fundul tăiat drept, fără nici un ornament.

Dimensiuni: înălțimea 8,6 cm, diametrul gurii 6,6 cm, diametrul maxim 8,2 cm, diametrul fundului 6,1 cm, grosimea pereților 0,9 cm. MAC, inv. nr. IN. 2445. Ca și forma precedentă și vasul în formă de borcan lipsește în ceramica epocii scitice dar se întîlnește în cadrul ceramicii dacice de ex. la Tinosul¹⁴.

7. *Fragment de brățară de bronz* (fig. 3/1; Pl. II, 15), cu corpul ornamentat cu nodozități realizate prin incizare și cu capetele îngroșate de formă cilindrică. Prima nodozitate este ornamentată cu mici puncte incizate.

Dimensiuni: lungimea 7,7 cm, lățimea 0,5 cm, grosimea 0,4 cm. MAC, inv. nr. IN. 2446.

Brățara cu nodozități este un element de cultură materială celtic cu o largă răspîndire. Acest tip de brățară a fost datat de R. Pittioni în Latène C₁¹⁵. I. Hunyadi datează asemenea brățări începînd din sec. IV î.e.n. pe toată perioada Latène B și C₁¹⁶.

8. *Fragment de inel de buclă* (brățară) din bronz (fig. 3/2; Pl. II, 1), cu cap conic.

Dimensiuni: lungimea 3,7, diametrul 0,2 cm, MAC, inv. nr. IN 2448.

Brățara sau inelul de buclă cu capete conice confecționat din bronz sau din aur este una dintre piesele caracteristice ale inventarelor funerare scitice din Transilvania¹⁷. Această formă va continua însă să existe și după ce scitii au dispărut înglobați fiind în masa autohtonilor daci¹⁸, astfel o întîlnim în cimitirul dacic din sec. III î.e.n. de la Murighiol¹⁹ sau în tezaurul dacic de la Poiana-Gorj²⁰.

9. *Fibulă de bronz* (fig. 3/3; Pl. II, 13) confecționată din sîrmă de bronz. Arcul fibulei se compune din șase spirale iar ultima dintre ele înconjoară întregul arc și se continuă formînd acul fibulei. Corpul este format și el din aceeași sîrmă iar piciorul a luat naștere prin lățirea firului ce alcătuiește corpul. Vîrfurile piciorului este curbat în sus și se termină probabil printr-o nodozitate, astăzi însă este rupt.

Dimensiuni: lungimea 5,3 cm, lățimea arcului 1,5 cm, diametrul sîrmei de bronz 0,2 cm²¹.

¹⁰ I. Hunyadi, *op. cit.*, p. 52.

¹¹ Cf. R. Vulpe, și colaboratorii, *Activitatea șantierului arheologic Poiana-Tecuci, 1950*, în *SCIV*, II, 1951, p. 186, fig. 15/3.

¹² Cf. K. Horedt, *Șantierul arheologic Morești*, în *SCIV*, IV, 1-2 1954, p. 214, fig. 8/3.

¹³ Cf. R. și E. Vulpe, *Les fouilles de Tinosul*, în *Dacia* I, 1924, p. 206-7, fig. 36.

¹⁴ Cf. R. și E. Vulpe, *op. cit.*, p. 206, fig. 32.

¹⁵ Richard Pittioni, *Latènefunde aus Niederösterreich*, în *WPZ*, XXIII, 1936, p. 76-75; *Urgeschichte des Österreichischen Raumes*, Wien, 1954, p. 680-706, fig. 463.

¹⁶ I. Hunyadi, *op. cit.*, p. 93, pl. XXVIII, 6-10. Vezi și Jan Filip, *Keltové ve střední Evropě*.

¹⁷ Cf. I. H. Crișan, *Un akinakes inedit din Muzeul Făgăraș*, în *OCD* p. 122, fig. 4.

¹⁸ I. Nestor este de părere că inelul de buclă cu capete conice aparține autohtonilor, *op. cit.*, p. 141.

¹⁹ Cf. Expectatus Bujor, *Săpăturile de salvare de la Murighiol*, în *SCIV*, VI, 1955, p. 573, pl. I, 1-2; *idem* în *Dacia*, N.S. II, 1958, fig. 7, 15-17.

²⁰ Cf. C. N. Nicolăescu-Plopșor, *Le trésor dace de Poiana-Gorj*, în *Dacia*, VII-VIII, 1937-1940, p. 204, fig. I, 4 și fig. 6, 2.

²¹ În inventar mai este menționat un fragment de brățară de bronz care însă s-a pierdut (inv. nr. IN, 2447).

Fig. 3. Ceramică și obiecte de metal din necropola daco-celtică de la Dezmir (descoperiri întâmplătoare).

Fibula este un element al culturii celtice larg răspândit. Din punct de vedere cronologic acest tip aparține perioadei de tranziție între Latène B și C. Apare în sec. IV î.e.n. și are cea mai largă răspândire în Latène C. Reinecke le plasează în Latène B și cea mai mare parte în Latène C. R. Pittioni le datează în Latène C₁²².

Mormintul 1

1. *Cană mică* (fig. 4/2; Pl. I, 3), de culoare cenușiu-închisă, ușor bitronconică cu o toartă supraînălțată, cu gura largă și muchia buzei rotunjită și îngroșată, lucrată cu mîna din pastă impură, neornamentată. Fundul cîinii este tăiat drept.

Dimensiuni: înălțimea 8,2 cm, diametrul gurii 7,8 cm, diametrul maxim 9,3 cm, diametrul fundului 6,5 cm, grosimea pereților 0,7 cm. MAC, inv. nr. IN. 2450.

Cănița aceasta este asemănătoare cu cea din descoperirile izolate din aceeași necropolă (vezi mai sus p. 91) și este frecventă, după cum am văzut, în ceramica dacică.

2. *Strachină* (fig. 4/3; Pl. I, 4), de culoare cenușiu-roșietică cu muchia buzei tăiată drept și curbată spre interior, lucrată cu mîna din pastă bună cu profil elegant care dă finețe formei, fundul este profilat.

Dimensiuni: înălțimea 10,1 cm, diametrul gurii 24,5 cm, diametrul maxim 26 cm, diametrul fundului 12,6 cm, grosimea pereților 0,7 cm. MAC, inv. nr. IN. 2451.

Străchini tronconice și cu buza îndoită spre interior, lucrate cu mîna sînt frecvente și putem spune comune atît în epoca scitică²³, cît și mai tîrziu în cultura materială dacică²⁴. Ele lipsesc însă în ceramica celtică²⁵.

3. *Vas mare* (fig. 4/1; Pl. I, 8), de culoare cenușiu-roșietică cu gura largă și corpul sferic, muchia buzei îngroșată și rotunjită, lucrat la roată din pastă fină. Fundul vasului este marcat printr-un inel puțin reliefat. Vasul este ornamentat cu două briie rotunde puțin reliefate care îl înconjoară, unul plasat aproape de buză și al doilea la unirea gîtului cu corpul vasului. Corpul este bombat de formă semisferică. Astăzi cea mai mare parte a buzei lipsește.

Dimensiuni: înălțimea 33 cm, diametrul gurii 25 cm, diametrul maxim 32,5 cm, diametrul fundului 12,3 cm, grosimea pereților 0,6 cm. MAC, inv. nr. IN. 2452.

Această formă de vas este frecvent întîlnită ca urnă funerară în cimitirele celtice și se datează la începutul fazei mijlocii a celei de a doua epoci a fierului Latène C₁²⁶.

4. *Vas mijlociu* (fig. 4/4) de culoare cenușiu-roșietică, lucrat la roată din pastă fină. Este păstrat doar fragmentar, îi lipsește o parte a corpului și o bună parte din buză. Gura vasului este foarte largă, cu muchia buzei rotunjită și răsfrîntă spre exterior, cu gît în formă de pilnie largă iar corpul bombat semisferic. Fundul este marcat printr-un inel în relief. Nu are nici un fel de ornament.

Dimensiuni: înălțimea 13 cm (?), diametrul gurii 26 cm, diametrul fundului 15 cm, grosimea pereților 0,9 cm. MAC, inv. nr. IN. 2453.

Și acest vas ca și cel precedent face parte din formele obișnuite ale culturii materiale celtice, datarea lui este însă mai dificilă. Această formă la care profilul este rupt colțuros, I. Hunyadi o datează în Latène D²⁷. Am văzut însă că apare în același mormint ca vasul precedent care se datează fără rezerve la începutul Latène-ului C, datare care trebuie admisă deci și pentru acesta.

5. *Vas mare* (fig. 4/6) de culoare neagră în exterior și gălbui-roșietică în interior, lucrat cu mîna din pastă bună, omogen ars. Întreaga suprafață este acoperită cu un slip puternic lustruit de aspect metalic. Gura vasului este largă cu muchia buzei rotunjită. Gîtul are forma unei pilnii. Este ornamentat cu patru proeminente conice aplatizate situate în treimea inferioară și cu patru butoni mici rotunzi așezați imediat sub gîtul vasului. Fundul este tăiat drept. Profilul amintește forma bitronconică, însă mult rotunjit. O parte din corp și buză lipsesc.

²² Deși fibula nu este întreagă atribuirea acestui grup de fibule este destul de probabilă, cf. I. Hunyadi, *op. cit.*, p. 74.

²³ Vezi de ex., Șt. Ferenczi, *Săpătura de salvare din 1958 de la Ciunbrud, în Materiale*, VII (1961) p. 191–201.

²⁴ Cf. D. Berciu, *Descoperirile getice de la Cernavodă, în Materiale*, IV, 1957, p. 288, fig. 2, 2.

²⁵ Cf. I. Hunyadi, *op. cit.*, p. 54.

²⁶ *Ibidem*, p. 142, pl. LXXIX, 1.

²⁷ *Ibidem*, p. 138, pl. LXXVII, 2.

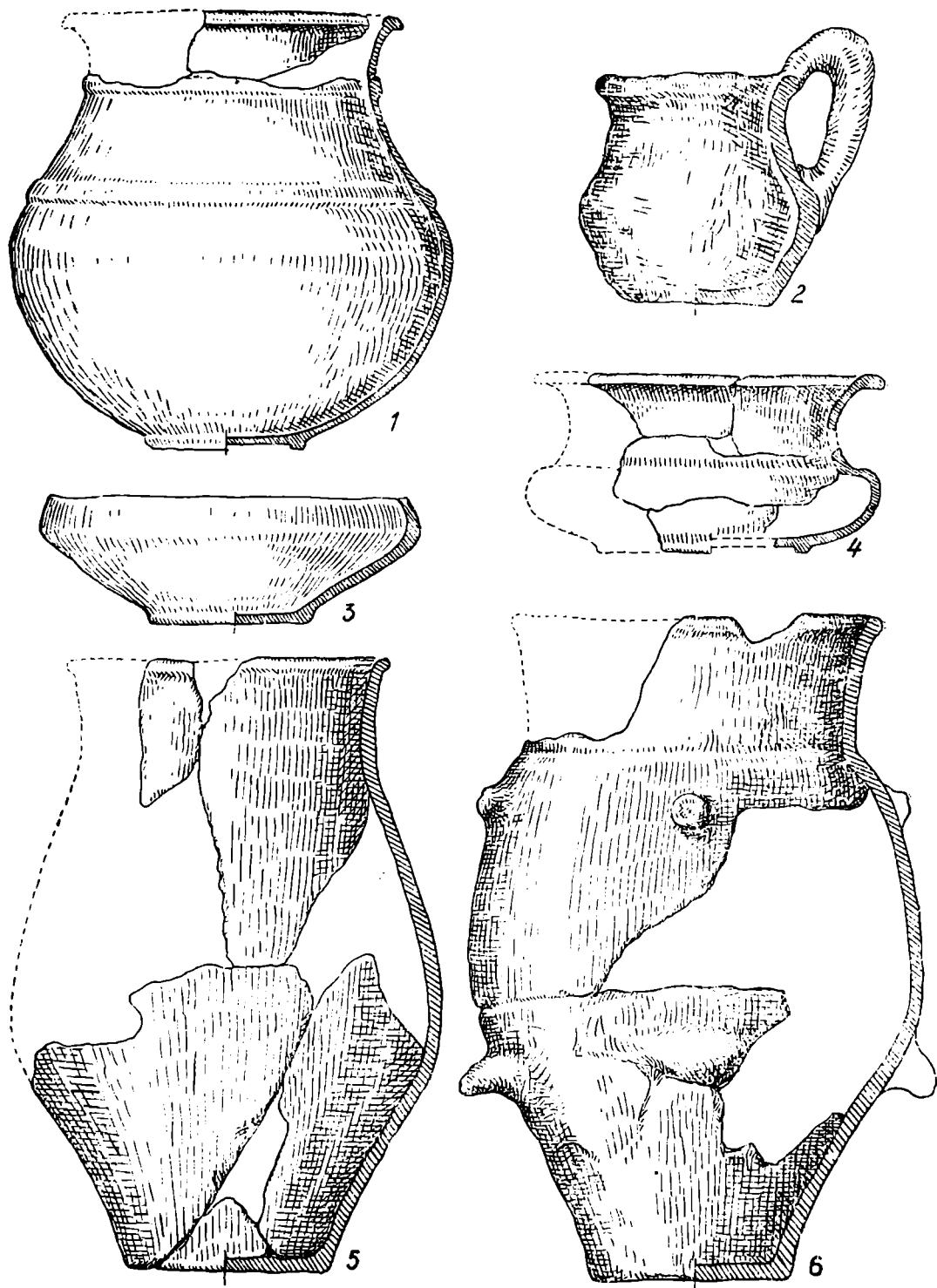

Fig. 4. Vase din necropola de la Dezmir: 1—4,6 din mormintul 1; 5 descoperit în apropierea mormintului 1.

Dimensiuni: înălțimea 50 cm, diametrul gurii 28 cm, diametrul maxim 34 cm, diametrul fundului 15 cm, grosimea pereților 1 cm. MAC, inv. nr. IN. 2454.

Vasul mare lucrat cu mina este de aceeași formă cu cel descoperit la Blaj (vezi mai sus p. 89—90) evoluat din ceramica epocii scitice. La aceasta proeminențele superioare au luat aspectul unor butoni sferici.

În apropierea mormintului 1 s-a descoperit un alt vas mare care după toate probabilitățile nu făcea parte din mormintul 1, ci este mormint separat.

Vasul (fig. 4/5) este confecționat ca și cel precedent din pastă bună, lucrat cu mina, de culoare neagră în exterior și gălbui în interior. Are suprafața puternic lustruită. Gura este largă iar muchia buzei rotunjită, se continuă cu un gît tot așa de larg și puțin în formă de pilnie, corpul vasului este de forma unui oval, fundul este tăiat drept. Se păstrează incomplet, îi lipsește o bună parte din corp și buză.

Dimensiuni: înălțimea 46 cm, diametrul gurii 24 cm, diametrul maxim 32 cm, diametrul fundului 16 cm, grosimea pereților 1 cm. MAC, inv. nr. IN. 2455. Și acest vas își are analogii în ceramica epocii scitice din Transilvania. Un vas aproape analog provine din mormintul 9 de la Tg. Mureș²⁸.

Mormintul 2

1. *Vas mare* (fig. 5; Pl. I 9), de culoare cenușie-închisă, aproape neagră, cu suprafața lustruită, lucrat cu mina, din pastă impură. Profilul vasului trădează îndeaproape originea bitronconică. Are gura largă cu muchia buzei rotunjită și răsrîntă în exterior, continuată cu un gît scurt. Corpul bombat. Vasul este ornamentat cu patru proeminențe conice applatizate situate în treimea inferioară și patru butoni mici rotunzi, așezați la unirea corpului cu gîtul vasului. Este păstrat întreg.

Dimensiuni: înălțimea 56 cm, diametrul gurii 19 cm, diametrul maxim 38 cm, diametrul fundului 18 cm, grosimea pereților 1,4 cm, MAC, inv. nr. IN. 2456.

Pentru acest vas este deosebit de semnificativă comparația cu un vas descoperit în necropola scitică de la Teiuș, într-un mormint de înhumatie aparținând unei femei și publicat de K. Horedt²⁹ (vezi fig. 6). Vasul de la Teiuș este evoluat față de obișnuitele vase bitronconice din mormintele scitice din Transilvania și anume profilul a început să se rotunjească, iar cele patru proeminențe applatizate de pe trunchiul de con superior s-au transformat deja în butoni sferici păstrîndu-și deocamdată locul. Deci, s-a început evoluarea formei pe linia arătată atunci cînd am discutat vasul de la Blaj³⁰. Aceasta înseamnă că vasul de la Teiuș trebuie datat

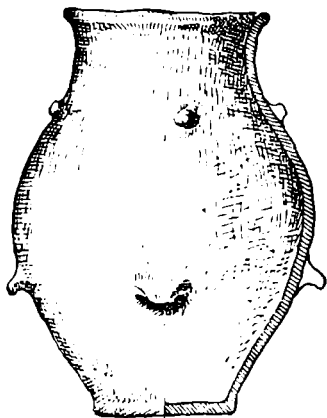
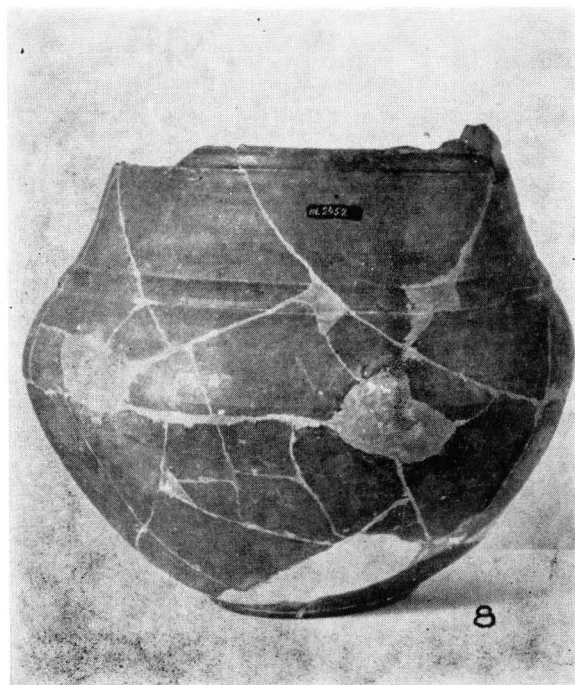
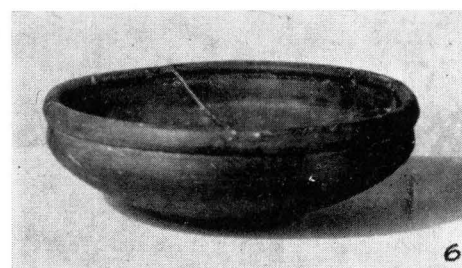
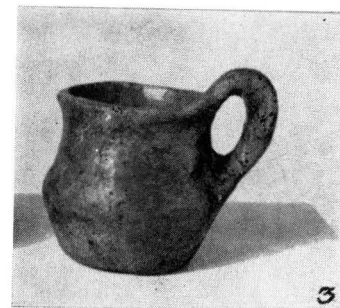
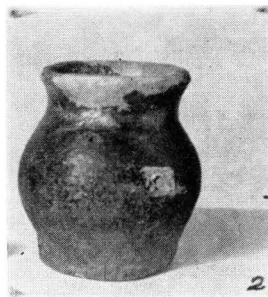

Fig. 5. Vas din mormintul 2 de la Dezmir.

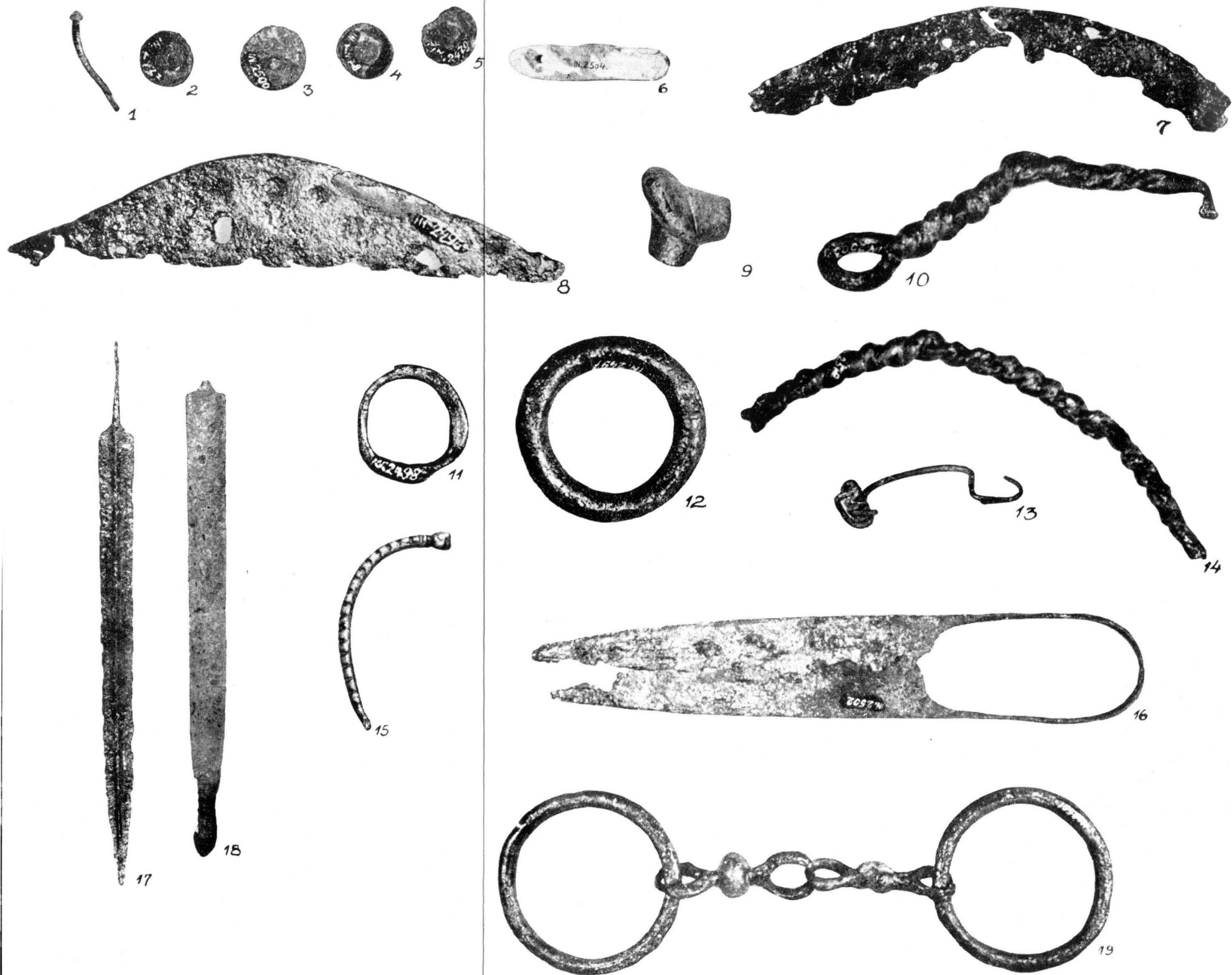
²⁸ Șt. Kovács, *A marosvásárhelyi őskori telep, skytha és népvándorlaskori temető* (Stațiunea preistorică de la Tg. Mureș, cimitirul scitic și prefeudal), în *Dolc. Cluj*, VI 1915, p. 265, fig. 34, 4.

²⁹ K. Horedt, *Cercetări arheologice în regiunea Hoghiz-Ugra și Teiuș*, în *Materiale*, I, 1953, p. 802, fig. 12/4. Fotografia a datorez tov. K. Horedt.

³⁰ Vezi mai sus, p. 89.

Pl. I. Ceramică descoperită în necropola daco-celtică de la Dezmir.

Pl. II. Obiecte de metal din necropola de la Deziro.

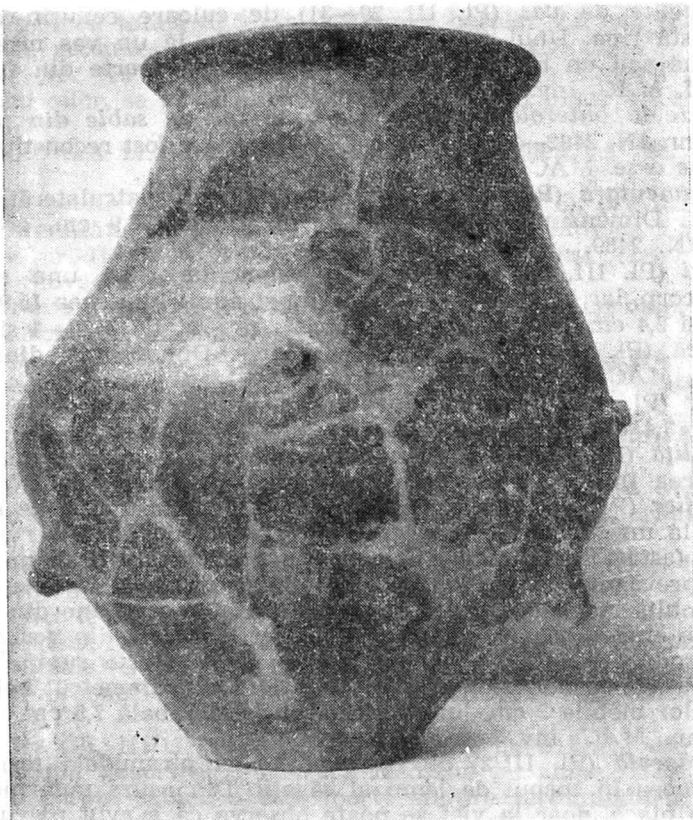

Fig. 6. Vas din necropola scitică de la Teiuș.

mai târziu decât vasele obișnuite bitronconice, lucru confirmat și de existența unei piese ornamentale cruciforme³¹, pe baza căreia K. Horedt propune o datare mai târzie, sec. V—IV î.e.n. pentru cimitirul scitic de la Teiuș³². Vasul nostru din mormîntul 2 de la Dezmir reprezintă pe scara evoluției formei momentul următor și anume profilul a devenit și mai rotund, iar butonii s-au ridicat mult spre gură (vezi fig. 5); maniera de confecționare a rămas însă aceeași. Așadar este în afară de orice îndoială legătura directă și evolutivă între cele două vase³³.

2. *Fragmente de vas* de culoare cenușiu-roșietică lucrată cu roata. Se păstrează doar părți din pereții vasului, încît nu se poate determina din ce formă de vas fac parte. MAC, inv. nr. IN. 2457.

3. *Oase de animale*. Nu s-au putut determina animalele cărora le aparțin³⁴.

Mormîntul 3

Este cel mai bogat mormînt descoperit la Dezmir și are inventar funerar tipic celtic compus din obiecte de metal, în cea mai mare parte de fier rău conservate încît unele din ele nu pot fi determinate iar la altele se poate doar presupune utilitatea, apoi ceramică.

Vom descrie numai acele piese care s-au păstrat mai bine și a căror determinare s-a putut face, renunțînd la descrierea fragmentelor mici și nedeterminabile.

³¹ Piesa a fost reprodusă și de M. Părducz, în *Acta Arch.*, Bp., 4, 1954, p. 59—60, fig. 31, 2.

³² K. Horedt, *op. cit.*, p. 812.

³³ V. Părvan, *op. cit.*, p. 425, fig. 290 publică un vas din Muzeul Timișoara foarte asemănător cu cel de la Dezmir. El consideră această formă ca prototip pentru vasul bitronconic. Este în afara oricărei îndoieli însă, că nu vasul bitronconic derivă din acesta, ci exact invers, vasul din Muz. Timișoara reprezintă o evoluție a vasului și după cum am văzut se datează în sec. III î.e.n.

³⁴ Determinarea oaselor de animale a fost făcută de tov. Ștefan Papp, conferențiar la catedra de zootehnie a Institutului agronomic „Dr. Petru Groza” din Cluj.

1. *Trei fragmente de vas* (Pl. III 29—31) de culoare cenușiu-roșetică lucrate la roată din pastă fină. Unul aparține unei buze de la un vas mijlociu, al doilea de la o strachină sau un bol iar cel de al treilea face parte din fundul unui vas cu inel în relief. MAC, inv. nr. IN. 2459—2461.

2. *Fragment de la buterola și marginile unui toc de sabie din fier* (fig. 6/4, 7, 11, 20, 25). Inv. nr. IN. 2462—2466, 2507 a-d, 2511, care a fost reconstituită (Pl. II, 18).

3. *Oase umane arse*. MAC, inv. nr. IN. 2467—2468.

4. *Verigă fragmentară* (Pl. III/19) din fier de formă patrulateră, probabil de la teaca unei săbii. Dimensiuni: lungimea 4,4 cm, lățimea 1,9 cm, grosimea 0,3 cm. MAC, inv. nr. IN. 2469.

5. *Două seceri* (Pl. III, 18, 22; Pl. II, 7) fragmentare. La una se păstrează o bună parte din corp, iar la a doua și vârful. Dimensiuni: lungimea 15,9 cm și 14,5 cm, lățimea 3,2 cm și 2,4 cm, grosimea 0,5 cm. MAC, inv. nr. IN 2470—1 și 2513 a—b.

6. *Verigă mică* (Pl. III/27; Pl. II, 11), din fier. Dimensiuni: diametrul 3,5 cm, lățimea 2,7 cm. MAC, inv. nr. IN. 2473.

7. *Nit de fier* (Pl. III/10) cu capul rotund alcătuit dintr-o foaie dublă. Dimensiuni: diametrul 3,4 cm, MAC, inv. nr. IN. 2474.

8. *Vîrf de sulită* (Pl. III/16) din fier de formă piramidală, terminat într-un cui care se introducea în corpul de lemn al sulității. MAC, inv. nr. IN. 2475.

9. *Obiect de fier* (Pl. III/14) a cărui utilitate n-o cunoaștem. Este alcătuit dintr-o bară terminată la un capăt cu un belciug iar a doua extremitate ruptă. Pe această bară se mișcau (astăzi imobilizate din cauza ruginii) două verigi mici de fier, una dintre ele este prevăzută cu un cui, deci era fixată de ceva. De aceeași bară astăzi este prinsă cu multă rugină o zăbală de fier. Zăbala se compune din două bare terminate fiecare la ambele capete cu cite un belciug. Într-una din verigile laterale ale zăbalei este introdusă o altă verigă, iar cea de a doua este ruptă.³⁵

Dimensiuni: lungimea barei 32 cm, grosimea ei 1 cm, diametrul belciugului 2 cm, diametrul verigilor mobile 2 cm, lungimea barei de la zăbală 7,5 cm, diametrul verigii laterale 4 cm. MAC, inv. nr. IN. 2476.

10. *Vîrf de săgeată* (Pl. III/2) din fier de formă piramidală terminată într-un cui ce se introducea în corpul de lemn al săgeții. Din cauza puternicei oxidări azi se prezintă ca o placă, doar la vîrf se poate observa că a avut patru fețe.

Dimensiuni: lungimea 4,9 cm, lățimea 1,3 cm, grosimea 0,6 cm. MAC, inv. nr. IN. 2478.

11. *Lamă de cuțit* (Pl. III/23; Pl. II, 8), ușor curbată. Ar putea fi și o seceră dar întrebuintarea ca lamă de cuțit ni se pare mai verosimilă date fiind dimensiunile prea mici pentru o seceră. Se păstrează și o porțiune din cuiul ce făcea legătura cu mânerul de lemn.

Dimensiuni: lungimea 17 cm, lățimea maximă 3,6 cm, grosimea 0,5 cm. MAC, inv. nr. IN. 2496 a-c.

12. *Verigă masivă* (Pl. III/9; Pl. II, 12), din fier și altele trei mai subțiri. MAC, inv. nr. IN. 2497—98.

13. *Lanț pentru atîrnat sabia* (Pl. III/5; Pl. II, 10, 14), din fier. Un exemplar se păstrează întreg și este terminat la o extremitate cu un belciug iar la cealaltă parte printr-o nodozitate sferică. Lanțul este format din ochiuri care azi abia pot fi distinse din cauza ruginii. În afară de exemplarul întreg se păstrează mai multe fragmente.

Dimensiunile exemplarului întreg: lungimea 13 cm, grosimea 2 cm. MAC, inv. nr. IN 2499, 2503, 2509, 2512.

14. *Patru butoni* (Pl. III/12, 13, 21; Pl. II, 2—5), din fier cu capul semisferic și prevăzuți în interior cu cite un cui sau o tortiță. Au fost folosiți probabil la ornatarea pieselor de harnașament.

Dimensiuni: diametrul 2 cm, grosimea 0,5 cm. MAC, inv. nr. IN. 2500.

15. *Zăbală de fier* (Pl. III/24; Pl. II, 19), alcătuită din două bare terminate la ambele extremități cu cite un belciug. La o extremitate belciugele se îmbină iar la cea de a doua au cite o verigă masivă tot de fier. Corpul barelor este prevăzut cu cite o proeminență sferică masivă.

³⁵ M. Roska, *Rep.*, p. 66 presupune despre această piesă că ar putea fi un cîntar. Această presupunere ne-avînd nici un temei ni se pare nejustificată.

Dimensiuni: lungimea totală 31,5 cm, lungimea barelor 7,5 cm, diametrul verigilor laterale 8,4 cm, grosimea lor 1,5 cm. MAC, inv. nr. IN. 2501.

16. *Foarfece de fier* (Pl. III/3; Pl. II, 16), făcut dintr-o singură placă în genul celor pentru tunsul oilor, se păstrează destul de bine deși placa a fost mult subțiată de rugină.³⁶

Dimensiuni: lungimea 14,5 cm, lățimea 4,8 cm, grosimea 0,4 cm. MAC, inv. nr. IN. 2502.

17. *Fragment de gresie* pentru ascuțit (Pl. III/8; Pl. II, 6), prevăzută cu o gaură la una dintre extremități. Dimensiuni: lungimea 9,7 cm, lățimea 2,2 cm, grosimea 1,3 cm. MAC, inv. nr. IN. 2504. Analogii pentru această piesă găsim în necropolele celtice din sudul Slovaciei.³⁷

18. *Două fragmente de placaj* (Pl. III/15, 26) din fier, ușor curbate, probabil de la teaca unei săbii. MAC, inv. nr. IN. 2505—2506.

19. *Castron de lut* (Pl. III/1; Pl. I, 6), de culoare roșietică-neagră, lucrat la roată din pastă fină, neornamentat. Muchia buzei este rotunjită și îngroșată, curbată spre interior iar fundul în formă de omphalos.

Dimensiuni: 5,5 cm, diametrul gurii 18 cm, diametrul fundului 8 cm, grosimea pereților 0,8 cm. MAC, inv. nr. IN. 2508.

20. *Obiect de bronz* (Pl. III/6; Pl. II, 9), de forma unui disc oval prevăzut cu două brațe scurte care au câte un orificiu. A servit probabil ca ornament prin care se trăgeau curele, deci piesă de harnașament.

Dimensiuni: lungimea 3 cm, lățimea 2,1 cm, grosimea 0,3 cm, diametrul orificiilor 1,4 cm. MAC, inv. nr. IN. 2510.

21. *Brățară de fier* (Pl. III/28) cu capetele suprapuse.

Dimensiuni: diametrul 9 cm, grosimea 1 cm. MAC, inv. nr. IN. 2523.

22. *Oase de animale*. S-au putut determina oase de porc domestic și mistreț, ciine, oaie, cal și probabil vulpe. Numeric vorbind cele mai multe oase sînt de porc și de oaie.

23. *Sabie de fier* (Pl. III/17; Pl. II, 17), prevăzută cu o teacă din același metal. Lama sabiei are două tășuri și o nervură mediană pe ambele fețe. Mînerul pornește organic din corpul sabiei și este foarte subțire terminîndu-se într-un buton sferic. Virful lamei este bine ascuțit. Teaca sabiei este confecționată din placă de fier și acoperă întreaga suprafață a lamei lăsînd liber doar mînerul.

Dimensiuni: lungimea totală 85 cm, lungimea lamei 82 cm, lățimea totală 6 cm, lățimea lamei 5,5 cm, grosimea totală 2 cm, grosimea lamei 1 cm, lungimea mînerului 12,2 cm, grosimea lui 0,8 cm. MAC, inv. nr. IN. 2550.

Existența armelor de luptă și a pieselor de harnașament dovedește că acest mormînt a aparținut unui luptător celt. Datarea lui se poate face cu destulă siguranță la începutul fazei mijlocii a celei de a doua epoci a fierului (Latène C₁) pe baza a cîtorva piese caracteristice cum este sabia care se încadrează în seria săbiilor mijlocii (Latène C), atît prin dimensiuni cît și prin forma mînerului și a buterolei³⁸, apoi lanțul de sabie care apare în spațiul carpato-dunărean numai la începutul Latène-ului C, lipsind în sec. IV î.e.n.³⁹, de asemenea și zăbalele. Foarfeca este un element despre care se admite în general că apare numai în Latène-ul C⁴⁰. Pentru începutul Latène-ului C pledează și castronul de lut descoperit în acest mormînt (Latène C₁). Aceeași datare rezultă după cum am arătat și din analiza pieselor descoperite întîmplător.

Din cele arătate reiese credem destul de limpede că la Dezmir avem de a face cu o necropolă de la începutul sec. III î.e.n., deosebit de interesantă

³⁶ Piesa este reproducută și în *Istoria României*, I. București, 1960, p. 234, fig. 55/2.

³⁷ Cf. B. Benadik—E. Vlček—C. Ambros, *Keltische Gräberfelder der Südwestslowakei*, Bratislava, 1957, pl. XVII, 21.

³⁸ Cf. I. Hunyadi, *op. cit.*, p. 111, pl. XLII, 5—6.

³⁹ Ibidem, p. 118, pl. LI, 3—4, 6, 12.

⁴⁰ Cf. J. Déchelette, *Manuel d'archéol. préhist., celtique et gallo-romaine*, II, 3, Paris 1914, p. 1280.

în care se întîlnesc ambele rituri și cel al incinerăției și cel al inhumării, iar pe lîngă materialele celtice găsim unele cu totul străine acestei culturi. Asupra mormintelor de inhumatie nu avem nici un fel de precizare, dar existența oaselor umane atestă prezența lor fără putință de îndoială. Mormintele de incineratie sînt bine precizate, săpate fiind de către specialiști. Din păcate însemnările detaliate făcute cu ocazia săpăturii de către Al. Ferenczi sau St. Kovács s-au pierdut. Știm doar atît că groapa mormintelor a fost mică și puțin adîncă iar în ea s-au depus resturile incinerării și inventarul funerar. Numărul mormintelor nu-l putem stabili. Este sigur că trei morminte de incineratie au fost identificate cu exactitate și putem presupune că vasul mare găsit în apropierea mormîntului 1 (fig. 4/5) făcea parte dintr-un al patrulea mormînt. Nu știm însă în privința inventarului scos întîmplător cu ocazia lucrărilor în cariera de pietriș la cite morminte a aparținut.

III. Ghenci (r. Carei, reg. Maramureș)

În anul 1958, la circa doi km spre sud de comună pe teritoriul unei moșii mari numită „Akasztódomb” (Moșia spînzurătorii) în cadrul unei cariere de nisip s-au descoperit morminte de incineratie din a căror inventare funerare au ajuns în Muzeul Raional Carei un număr de șapte vase de lut păstrate întreg sau fragmentar și anume:⁴¹

1. *Vas mijlociu* (fig. 7/4) de culoare roșietică lucrat cu mîna din pastă impură, cu gura largă și profil ușor rotunjit, ornamentat cu patru proeminențe conice. Proeminențele sînt așezate la mică distanță sub gura vasului. Buza este tăiată drept, la fel și fundul.

Dimensiuni: înălțimea 16 cm, diametrul gurii 15 cm, diametrul fundului 11 cm, grosimea pereților 1 cm.

2. *Strachină* (fig. 7/5) de culoare cenușie lucrată cu roata din pastă fină cu muchia buzei rotunjită și îngroșată cu un gît așezat puțin oblic, neornamentată de tip celtic.

Dimensiuni: înălțimea 11 cm, diametrul gurii 20 cm, diametrul maxim 23 cm, diametrul fundului 8,4 cm, grosimea pereților 0,5 cm.

3. *Vas mic* (fig. 7/2) de culoare gălbui-roșietic, lucrat cu mîna din pastă impură, cu gura foarte largă și profil drept. Vasul este prevăzut cu o proeminență conică aplatizată servind drept toartă, este neornamentat.

Dimensiuni: înălțimea 9,4 cm, diametrul gurii 12,6 cm, diametrul fundului 11,8 cm, grosimea pereților 1 cm.

4. *Ceașcă* (fig. 7/1) de culoare gălbui-roșietică, lucrată cu mîna din pastă impură. A avut o toartă supraînălțată din care se păstrează doar o mică parte. Buza ceștii este tăiată drept și curbată spre interior. Nu are nici un ornament.

Dimensiuni: înălțimea 9 cm, diametrul gurii 9,8 cm, diametrul fundului 7 cm, grosimea pereților 0,8 cm.

5. *Trei vase fragmentare* la care li se păstrează doar o parte din corp și fundul. Dintre acestea unul este de culoare cenușie lucrat la roată (fig. 7/6), iar două sînt de culoare roșietică și sînt lucrate cu mîna din pastă impură (fig. 7/3 și 7).

Dintre vasele descoperite la Ghenci două sînt de factură celtică (fig. 7/5—6). Strachina se poate data la începutul fazei mijlocii a celei de a doua

⁴¹ Toate informațiile referitoare la această descoperire le datorez colegului M. Rusu care s-a deplasat la fața locului imediat după descoperire și a deschis chiar și o casetă, fără să descopere însă vre-un mormînt, cf. *SCIV*, X. 1959, p. 148 și *Dacia*, N.S. IV, 1960, p. 225.

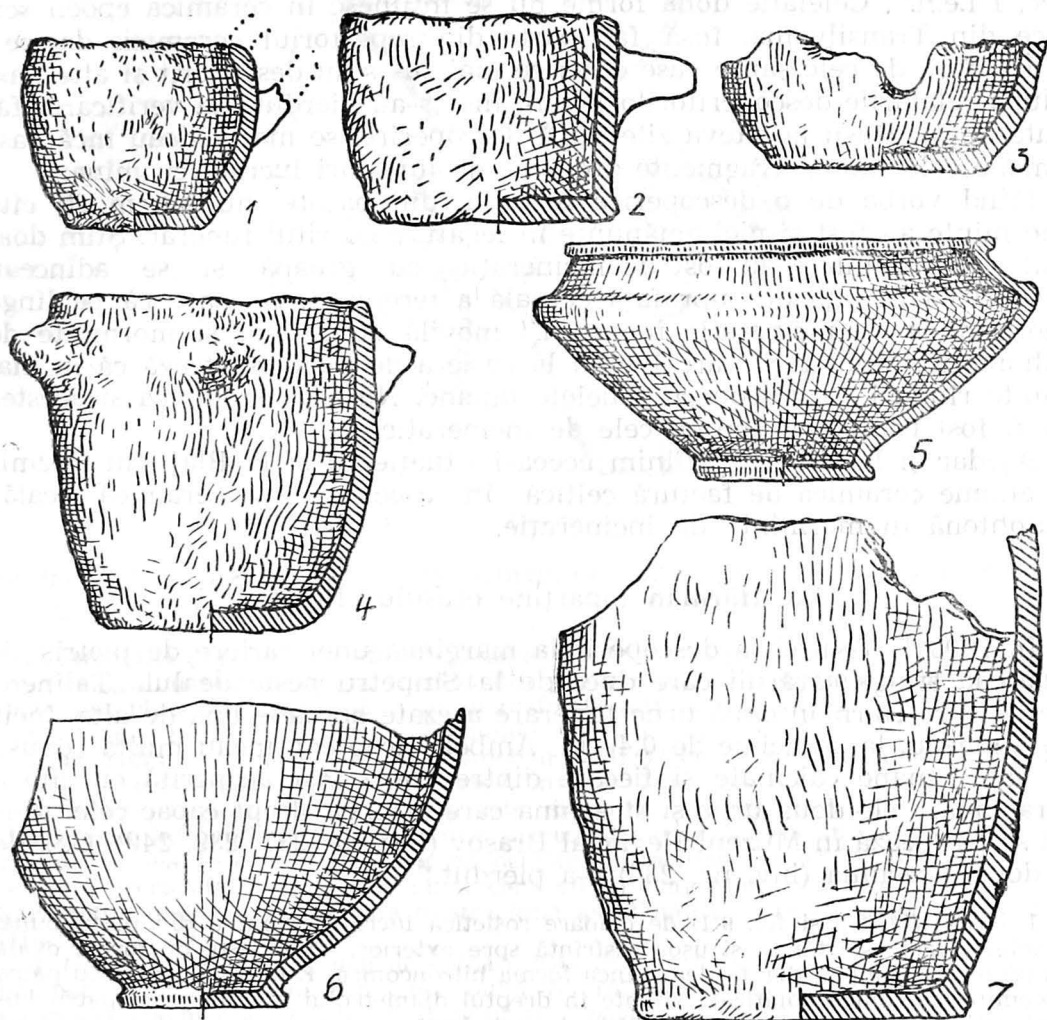

Fig. 7. Vase din mormintele de la Ghenci

epoci a fierului (Latène C₁), pentru că are diametrul maxim sus în apropierea buzei. În partea a doua a fazei mijlocii, Latène C₂ și Latène târziu, D, acesta coboară mult în spre fund.⁴² Despre al doilea vas nu putem spune nimic pentru că se păstrează fragmentar. Ar putea să fie vorba de un vas de forma celui din mormîntul 1 de la Dezmir.

Cele trei vase întregi lucrate cu mîna sînt cu totul străine culturii materiale celtice. Cana cu toarta supraînălțată (fig. 7/1) își are analogii în ceramica epocii scitice și reprezintă continuarea într-o formă mai evoluată a ceștii scitice din care se va dezvolta mai târziu ceașca dacică, care după cum se pare, va lua naștere în forma sa specifică abia începînd cu

⁴² Cf. I. Hunyadi, *op. cit.*, p. 130.

sec. I î.e.n.⁴³. Celelalte două forme nu se întâlnesc în ceramica epocii sci-tice din Transilvania, însă fac parte din repertoriul ceramicii dacice.⁴⁴

În afară de cele șapte vase descrise mai sus s-au descoperit și alte vase (după relatările descoperitorilor), care însă s-au pierdut. La verificarea fă-cută de M. Rusu la câteva zile după descoperire, se mai vedeau încă oase umane calcinate și fragmente din vase de lut mari lucrate cu mâna.

Fiind vorba de o descoperire fortuită, din păcate, nu putem ști câte morminte au fost și nici amănunte în legătură cu ritul funerar. Știm doar atât că mormintele au fost de incinerare cu groapă și se adânceau 0,50—0,60 m față de suprafața actuală a terenului. Se pare că pe lângă mormintele de incinerare în aceeași movilă au existat și morminte de inhumație. Muncitorii care lucrau la cariera de nisip relatează că în mai multe rînduri au descoperit schelete umane. Nu este exclus ca și acestea să fi fost contemporane cu cele de incinerare.

Așadar și la Ghenci întâlnim aceeași situație ca și la Blaj sau Dezmîr și anume ceramică de factură celtică în asociere cu ceramică locală-autohtonă în morminte de incinerare.

IV. Hărman (aparține orașului Brașov)

În 1900 I. Teutsch a descoperit la marginea unei cariere de pietriș si-tuată la stînga cărării care duce de la Sînpetru peste dealul „Talinen-berg“ spre Hărman două urne funerare așezate aproape una de alta, încît se atingeau, la adîncime de 0,40 m. Ambele urne conțineau multă cenușă și oase umane calcinate și fiecare dintre ele a fost acoperită cu cîte o strachină. Cele două urne și strachina care a servit drept capac celei din-tîi se păstrează în Muzeul Regional Brașov (inv. nr. 237, 239, 240). Cea de a doua strachină (inv. nr. 238) s-a pierdut.⁴⁵

1. *Urnă* (fig. 8/3 și fig. 9/1) de culoare roșietică lucrată cu mîna din pastă bună. Muchia buzei este tăiată și ușor răsfrîntă spre exterior. Vasul este de formă ovală cu pîntecele bombat, dar trădează încă forma bitronconică. Este ornamentat cu patru proeminențe conice aplatizate situate în dreptul diametrului maxim și cu patru bu-toni mici conici așezați la mică distanță sub buză.

Dimensiuni: înălțimea 29 cm, diametrul gurii 17,5 cm, diametrul maxim 26,5 cm, diametrul fundului 12 cm, grosimea pereților 0,8 cm, Mz Brașov, inv. nr. 240.

Din punct de vedere tipologic, vasul folosit ca urnă reprezintă aceeași formă ca și cel din mormîntul 2 de la Dezmîr (fig. 5), foarte puțin mai evoluat pentru că proeminențele aplatizate au urcat ceva mai sus. O altă deosebire constă în faptul că urna de la Hărman are corpul mai bombat decît vasul de la Dezmîr. Deosebirile însă sînt neesențiale, iar cele două vase reprezintă același tip și fără îndoială sînt contemporane. Am văzut că vasul de la Dezmîr se datează în sec. III î.e.n., datare care trebuie deci admisă și pentru urna de la Hărman.

În afară de analogia pomenită, urna de la Hărman se aseamănă foarte mult cu urnele bombate confecționate în aceeași manieră, din cimitirul

⁴³ Cf. I. H. Crișan, *Ceașca dacică*, în *SCȘ Cluj*, VI, 3—4 1955, p. 137; ideea însă a apariției tirzii a acestor forme de vas o datorez profesorului meu acad. C. Daicoviciu.

⁴⁴ Cf. I. Andrișescu, *Piscul Crășani*, *ARMSI*, III, I, București 1924.

⁴⁵ Datele le-am luat din registrul de inventar al Muzeului Regional Brașov, cu ajutorul tov. Ion Pop.

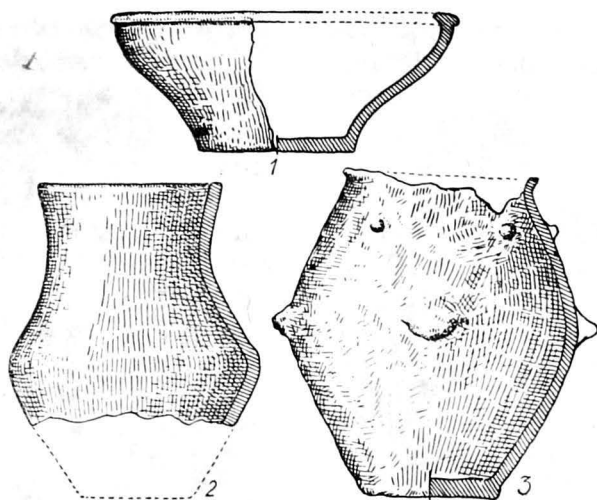

Fig. 8. Urnele și un vas capac de la Hărman

de incinerare geto-dacic de la Murighiol datat prin ceramică elenistică tot în sec. III î.e.n.⁴⁶

2. *Strachină* (fig. 8/1) folosită drept capac pentru urna precedentă. Este de culoare brun-neagră lucrată cu mâna îngrijit din pastă bună cu suprafața ușor lustruită. Buza străchinii este îngroșată și puțin răsfrântă atât în interior cât și în exterior și curbată spre interior. Se păstrează numai jumătate din ea.

Dimensiuni: înălțimea 12,6 cm, diametrul gurii 32 cm, diametrul fundului 14 cm, grosimea pereților 1 cm, Muzeul Brașov, inv. nr. 239.

Strachina, deși lucrată cu mâna, este elegantă, are multă siguranță în profil și trădează influența ceramicii celtice în cadrul căreia buzele străchinilor sînt îngroșate în maniera celei de care ne ocupăm. Strachina noastră se deosebește de cele din necropola de la Murighiol care au în majoritate apucători. Fără să fie întrutotul analoagă, putem cita o strachină asemănătoare din așezarea dacică (sec. III—II î.e.n.) de la Morești.⁴⁷

3. *Urnă* (fig. 8/2 și fig. 9/2) de culoare roșietică cu gura largă, gît înalt și corpul bombat, lucrată cu mâna din pastă bună. Suprafața vasului este ușor lustruită. Se păstrează fragmentar, îi lipsește fundul și o parte din treimea inferioară.

Dimensiuni: Înălțimea 23 cm (?), diametrul gurii 16,5 cm, diametrul maxim 22 cm, diametrul fundului 10 cm(?), grosimea pereților 0,8 cm. Muzeul Brașov, inv. nr. 237.

Cea mai apropiată analogie pentru această urnă o întîlnim în necropola contemporană de la Dezmir și anume în vasul descoperit în apropierea mormîntului I (vezi fig. 4/5). Urna de la Hărman se deosebește de vasul de la Dezmir prin dimensiuni fiind ceva mai mică și prin gîtul mai înalt și mai strîmt. Dar este în afara oricărei îndoieli că ele fac parte din același tip.

4. *Strachină* care a servit drept capac urnei precedente; este astăzi pierdută, dar în registrul de inventar al Muzeului Brașov se specifică că a fost de aceeași formă ca și strachina ce acoperea prima urnă.

Așadar la Hărman avem un mormînt de incinerare cu două urne acoperite cu cîte o strachină. În afară de cele două vase, urna și capacul ei, mormintele n-au conținut alt inventar funerar. Urnele erau umplute cu cenușă și oase calcinate. Prima dintre ele care se păstrează bine este

⁴⁶ Cf. Expectatus Bujor, *Contribuții la cunoașterea populației geto-dace din nord—estul Dobrogei*, în *SCIV*, VII, 1956, p. 243—251, fig. 5.

⁴⁷ *SCIV*, V 1—2, 1954, p. 214, fig. 8, 4.

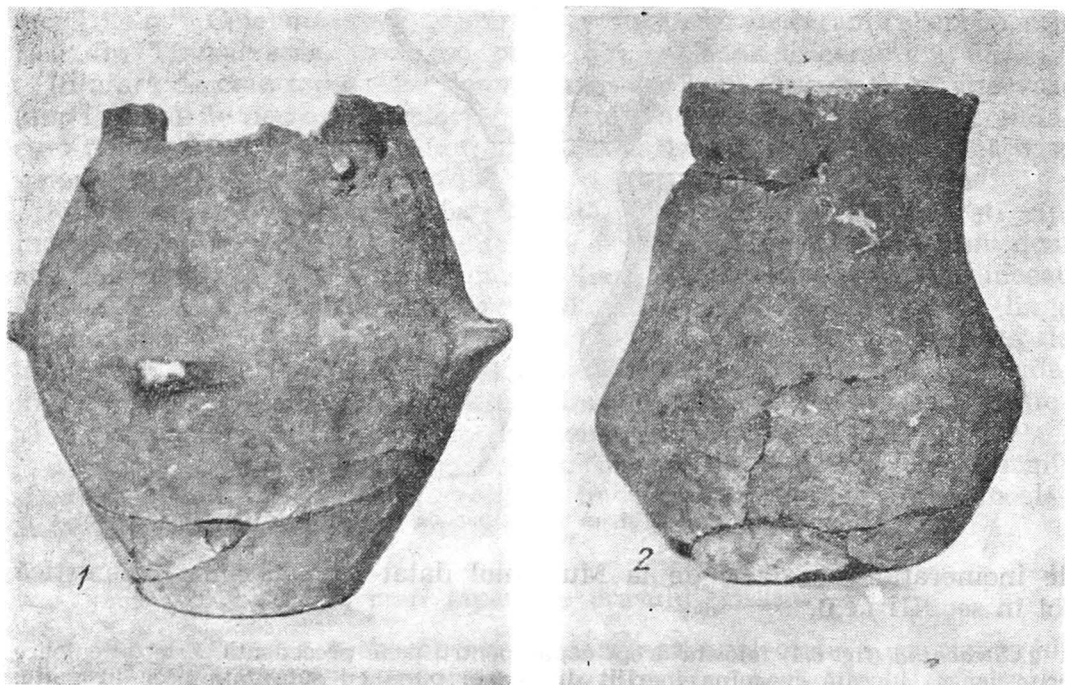

Fig. 9. Vase din mormîntul de la Hărman, cunoscute ca urne.

și astăzi plină cu resturile incinerării constînd din cenușă, cărbuni și oase umane arse.

Pentru mormîntul de la Hărman ne oferă analogii deosebit de convingătoare mormintele duble, cu urne, din necropola de la Murighiol. Am văzut că și forma primei urne este asemănătoare cu cele din acest cimitir. La Murighiol mormîntul 1 (M 1) de ex. este alcătuit tot din două urne acoperite cu cîte o strachină fără să conțină altceva decît oase calcinate și cenușă. Ritul de înmormîntare identic și asemănarea formelor ceramice credem că sînt suficiente dovezi pentru atribuirea mormîntului de la Hărman dacilor din sec. III î.e.n.

Dacă datarea materialelor prezentate s-a putut face destul de ușor și atribuirea etnică a mormîntului de la Hărman s-a putut face fără dificultate, pe baza evidentelor analogii cu cele din necropola de la Murighiol, nu putem spune același lucru despre celelalte morminte, unde întîlnim ceramică de factură celtică și ceramică locală. Cu privire la ceramica locală s-a văzut că unele forme își găsesc analogii în ceramica epocii scitice mai bine zis sînt forme evolute din aceasta, pe cînd altele sînt necunoscute în cadrul ei dar se întîlnesc în ceramica dacică de mai tîrziu. Se pune deci problema atribuirii etnice a mormintelor discutate, problemă care prezintă, după cum vom vedea, o importanță istorică deosebită.

De la bun început trebuie să spunem că elucidarea problemei în stadiul actual al cercetărilor, pe baza puținului material care ne stă la îndemînă

mai cu seamă că nici acesta, în majoritate, nu provine din săpături sistematice, nu se poate face. De aceea, concluziile noastre au deocamdată un caracter ipotetic urmînd ca ele să fie confirmate de cercetările viitoare.

Ca bază pentru discutarea problemei atribuirii etnice a acelor morminte în care se întîlnesc elementele culturii celtice și locale vom lua descoperirile de la Dezmir. Mormîntul nr. 3 nu conține, după cum am văzut, nici un element străin culturii materiale celtice, de aceea el trebuie atribuit fără rezerve unui celt, etnic vorbind. Dar, în aceeași necropolă întîlnim morminte (nr. 1 și 2) care nu mai au nimic din inventarul specific pentru celți, în afară de un vas sau două lucrute la roată. Lipsesc cu desăvîrșire piesele de metal care sînt nelipsite, în cantitate mai mare sau mai mică, în orice mormînt celtic. În schimb întîlnim vasul mare negru lustruit lucrat cu mîna care după cum am văzut a evoluat din vasele bitronconice ale epocii scitice și apoi cana cu toartă, element neîntîlnit în epoca scitică, dar obișnuit în ceramica dacică. În general toți cercetătorii care s-au ocupat cu ceramica din mormintele scitice din Transilvania sînt de acord a vedea în ea un produs autohton⁴⁸. În afară de ceramică în necropola de la Dezmir s-a descoperit un fragment de inel de buclă (brățară) cu capete conice, obiect frecvent în mormintele scitice, dar care după cum am arătat, va fi întrebuițat de daci în sec. III î.e.n. sau mai tîrziu. Așadar, nu avem nici un element pe baza căruia să putem presupune prezența elementului etnic scitic. Este limpede că în sec. III î.e.n. sciții nu mai existau, fiind deja contopiți în masa autohtonilor. Procesul de dispariție al sciților era aproape terminat încă la mijlocul sec. V î.e.n. după cum ne dovedește relatarea lui Herodot care spune despre sciții — agatirși din Transilvania că sînt aproape complet tracizați⁴⁹. Așadar avem toate motivele să presupunem că mormintele în care lipsesc piesele caracteristice de inventar funerar celtic au aparținut dacilor autohtoni. Prezența vaselor de formă celtică alături de cele autohtone se poate explica prin influența exercitată de cultura materială celtică și a celților însăși asupra dacilor sau ca piese de lux la modă tot așa cum în mormintele geto-dace contemporane din Dobrogea întîlnim ceramică elenistică. Cu privire la ritul funerar constatăm întrebuițarea cu precădere a incinerăției, sub ambele ei aspecte, adică cu resturile incinerării depuse în urne sau în groapă simplă, puțin adîncită. Nu lipsește însă nici inhumarea. Atît inhumarea cît și cele două variante ale incinerăției sînt practicate de daci după cum o dovedește necropola de la Murighiol⁵⁰. Ritul de înmormîntare al celților este cel al inumației și numai cînd ajung în spațiul carpato-dunărean ei adoptă ritul incinerăției. I. Hunyadi presupune că această schimbare a ritului se datorește influențelor exercitate de sciți; dar am văzut că de sciți nu mai poate fi vorba la sfîrșitul sec. IV și începutul sec. III î.e.n. Această influență a fost exercitată, credem noi de către populația dacică.

⁴⁸ De ex. V. Părvan, *op. cit.*, p. 426 sau I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, în *BerGK*, 1932, p. 115.

⁴⁹ Herodot, IV, 104.

⁵⁰ Cf. Expectatus Bujor, *Săpăturile de salvare de la Murighiol*, în *SCIV*, VI, 1955 p. 571 - 579; Șantierul Murighiol, în *Materiale*, VI, 1959, p. 328.

Prezența elementului autohton în Transilvania, în afară de materialele publicate de noi, mai poate fi sesizată în necropolele de incinerare de la Galații Bistriței, unde alături de materialele specific celtice apare ceramica autohtonă⁵¹ și cea de la Cepani⁵². În amândouă localitățile însă, nu s-au făcut săpături sistematice, ci numai mici săpături de salvare, majoritatea materialelor provin din descoperiri fortuite, iar observațiile sînt limitate.

Elementele autohtone sînt prezente în aria ambelor grupe de descoperiri celtice stabilite de I. Nestor, atît în cea de nord cît și în cea de sud⁵³.

În afara Transilvaniei, pe teritoriul Republicii Populare Ungaria se cunosc mai multe cimitire unde se întîlnesc aceleași elemente, adică materiale celtice împreună cu materiale așa zis scitice cum sînt de ex. cele de la Rozvány sau Felsőméra. Numărul acestora este destul de mare și cuprinde tot spațiul dintre Dunăre și Tisa cu precădere pe malurile Tisei. I. Hunyadi analizînd aceste descoperiri ajunge la concluzia că celții se așează începînd cu prima treime a sec. IV și în special la sfîrșitul sec. IV și începutul sec. III în această regiune, unde ajung în contact cu populația purtătoare a culturii scitice. În continuare cercetătoarea maghiară arată că pe baza analizei descoperirilor se poate conchide că celții nu alungă populația purtătoare a culturii scitice, ci se contopesc cu ea. așa încît încă în sec. I î.e.n. întîlnim legături scito-sarmate⁵⁴. Vedem deci că Hunyadi evită să numească populația purtătoare a culturii scitice de la sfîrșitul sec. IV î.e.n. care se perpetuiază după înglobarea celților pînă în sec. I î.e.n. Credem că nu greșim afirmînd că această populație nu poate fi alta decît dacică, ale cărei urme, după cum a arătat M. Párducz⁵⁵ sînt numeroase în spațiul despre care vorbim și în cadrul căreia vom găsi amestecate elementele sarmate. Populația dacică este numeroasă și bine documentată și în Slovacia de sud-vest și de sud-est în imediata apropiere a grupului nordic de pe Tisa din R. P. Ungară⁵⁶. Ori credem că nu poate fi pus la îndoială faptul, de altfel arătat de cercetătoarea maghiară, că în sec. I î.e.n. este vorba de aceeași populație, cu care celții vin în contact și cu care se amestecă la începutul secolului III. Autoarea mai remarcă un fapt care ni se pare deosebit de semnificativ și anume că în spațiul dintre Dunăre și Tisa nu întîlnim așezări celtice de lungă durată și că în a doua parte a fazei mijlocii a celei de a doua epoci a fierului (La-tène C₂) materialele celtice lipsesc aproape cu totul, situație identică cu cea din Transilvania unde nu cunoaștem pînă acum nici o așezare celtică propriu-zisă. în timp ce în așezările contemporane predomină materialele dacice, iar cele celtice sînt destul de puține ca de exemplu la Morești și Mediaș.

Așadar, în spațiul dintre Dunăre și Tisa și în special pe ambele maluri ale Tisei întîlnim la sfîrșitul sec. IV și începutul sec. III î.e.n. necro-

⁵¹ Cf. St. Dînilă, *Inventarul unor morminte de incinerare din sec. III-II î.e.n.*, în *AM Cluj*, 1955, p. 89-99.

⁵² Cf. M. Roska, *A kelták Erdélyben* (Celții în Transilvania), în *Közlemények—Cluj*, IV, 1-2, 1944, p. 55-56, fig. 7-8.

⁵³ I. Nestor, *Keltische Gräber bei Mediaș*, în *Dacia*, VII-VIII, 1937-1940, p. 179-182, fig. 8.

⁵⁴ I. Hunyadi, *op. cit.*, p. 57-58 și harta fig. 2.

⁵⁵ M. Párducz, *Dakische Funde in Jánosszállás*, în *A Móra Ferencz Múzeum Évkönyve*, Szeged, 1956, p. 15-30.

⁵⁶ Cf. A. Tocik, *Zur Frage der Besiedlung der Südwestslowakei zu Ende der alten Zeitrechnung*, în *AR*, XI, 6, 1959, p. 841-874, harta fig. 311 (în limba cehă cu rezumat german).

pole celto-dacice în care găsim amestecate elemente celtice cu cele dacice ca și cele din Transilvania. O delimitare mai restrînsă din punct de vedere etnic în cadrul acestora, cel puțin în stadiul actual al cercetărilor nu se poate face. Adică nu putem distinge mormintele celților de cele ale autohtonilor daci, mai cu seamă că celții au adoptat încă de la venirea lor în Transilvania ritualul incinerăției cu ambele sale variante⁵⁷. Atribuirea etnică se poate face doar la acele morminte care nu conțin elemente amestecate cum este mormîntul de la Hărman sau mormîntul 3 de la Dezmir.

Existența necropolelor daco-celtice în Transilvania, pe care credem că am reușit s-o dovedim, are o importanță deosebită din punct de vedere istoric și anume: celții care deși erau un grup războinic, după cum o dovedesc numeroasele arme nelipsite din mormintele lor, s-au amestecat foarte devreme, la puțin timp după sosirea lor aici, cu populația autohtonă dacică sfîrșind prin a dispărea în masa acesteia. Fără îndoială că nici numărul lor n-a fost prea mare. Este vorba, foarte probabil, numai de resturi ale grupului ce înainta spre sud sau infiltrări ale grupului așezat în cîmpia Tisei și Slovacia. Deci, materialele pe care le-am prezentat vin să confirme teza academicianului C. Daicoviciu⁵⁸ după care în Transilvania nu putem vorbi de o dominație celtică efectivă de lungă durată sau de distrugerea populației autohtone și implicit nu poate fi vorba de o înlocuire a culturii materiale dacice cu una celtică. Este foarte adevărat însă că cultura materială dacică a suferit influențe multiple din partea celei celtice, influențe care au grăbit procesul de dezvoltare a culturii materiale dacice spre aspectul Latène. Deși aceste influențe sînt destul de numeroase exercitîndu-se în aproape toate domeniile culturii materiale cum este de ex. în metalurgie, ceramică etc. totuși cultura materială dacică își păstrează aspectul specific dezvoltat pe baza fondului local hallstattian iar influențele străine pe care le primește sînt preluate și adaptate într-o manieră proprie. Ea se va încheia din ce în ce mai mult, pentru a se definitiva în ultima fază a celei de a doua epoci a fierului. Evoluția sa firească va fi însă întreruptă de cucerirea romană.

UNVERÖFFENTLICHTE GRÄBER AUS DEM III. JH. V. D. ZTR. IN TRANSSILVANIEN

(Zusammenfassung)

Der Verfasser veröffentlicht archäologisches Material aus folgenden Ortschaften: 1. Blaj, Rayon Mediaș, Region Brașov. Im Jahre 1956 wurden hier, bei Bauarbeiten, durch Zufall vier Tongefässe (Abb. 1 und 2), wahrscheinlich aus Brandgräbern, gefunden, die sich jetzt im Museum in Blaj befinden. Zwei davon (Abb. 2/1—2) sind sicher keltisch und werden vom Verfasser auf Grund von Entsprechungen in Latène C angesetzt. Die andern beiden, mit der Hand gearbeiteten Gefässe sind jedoch dem keltischen Kulturkreis vollkommen fremd. Das grosse, handgearbei-

⁵⁷ Cf. V. Pârvan, *op. cit.*, p. 628.

⁵⁸ C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'Antiquité*, Bucarest, 1945, p. 42—43.

tete, polierte Gefäß mit flachen Knubben (Abb. 2/4), ist nach Meinung des Verfassers, eine Abart der bitronkonischen Gefäße, wie man sie in Gräbern der skythischen Periode findet.

2. Dezmir (gehört heute zu Cluj). Im Jahre 1939 wurden in einer Kiesgrube durch Zufall mehrere Gräber aufgedeckt, deren Grabbeigaben zum Teil in das Archäologische Museum in Cluj kamen (Abb. 3). Es gab darunter auch Skelettgräber, wie der Fund eines menschlichen Schädels beweist. Angeregt durch diese Entdeckungen wurden von Al. Ferenczi und St. Kovács unter Oberaufsicht von Akad. C. Daicoviciu Kontrollgrabungen vorgenommen, die drei Brandgräber ergaben, deren Inventar sich ebenfalls im Museum in Cluj befindet (Abb. 4, 5, 7). In den Grabgruben von geringer Tiefe waren die Brandreste nicht in Urnen beigesetzt, sondern auf die bloße Erde gelegt, daneben die Grabbeigaben wie Tongefäße, Eisen- und Bronzegegenstände und Tierknochen. Nach Beschreibung der einzelnen Fundstücke setzt der Verfasser die Gräber von Dezmir an den Beginn des 3. Jh. v. d. Ztr., vom ethnischen Gesichtspunkt stellt er eine Mischung von bodenständigen, dakischen mit keltischen Elementen fest. Grab 3 (Abb. 7) bezeichnet er als das eines keltischen Kriegers. In den Gräbern 1 und 2 findet sich neben der keltischen auch eine aus skythischen Formen entwickelte Tonware, sowie Gefäßformen, die in skythischen Gräbern nicht vorkommen, die wir aber häufig in der dakischen Tonware des 1. Jh. v. d. Ztr. begegnen, wie z. B. die Henkeltasse (Abb. 2/2) oder das Gefäß in Tiegelform (Abb. 3/5).

3. Ghenci, Rayon Carei, Region Maramureş. Im Jahre 1958 wurden durch Zufall in einer Sandgrube einige Brandgräber aufgedeckt, aus deren Grabinventar sieben Gefäße (Abb. 8) in das Museum von Carei gelangten. Davon sind zwei keltisch, auf der Scheibe gearbeitet, während die andern teils aus der skythischen Keramik weiterentwickelte Formen aufweisen, teils typisch sind für die dakische Kultur der späteren Zeit. Es ergibt sich also hier dasselbe Bild wie in Blaj und Dezmir.

4. Härman, zur Stadt Braşov gehörig. In einer Kiesgrube fand J. Teutsch im Jahre 1900 ein Doppel-Brandgrab, bestehend aus zwei Urnen mit je einer Schüssel zugeeckt (Abb. 9—10). Die Urnen waren angefüllt mit Brandresten: verbrannte Gebeine, Asche, Kohle ohne jegliche Beigaben.

Für die beiden Urnen findet der Autor Entsprechungen in den Gräberfeldern von Dezmir und Murighiol, wonach er sie in das 3. Jh. v. d. Ztr. ansetzt, während er sie vom ethnischen Standpunkt den bodenständigen Geto-Dakern zuweist.

Zusammenfassend werden alle Gräber des 3. Jh. v. d. Ztr. behandelt, in denen keltische neben bodenständiger Tonware gefunden wurde.

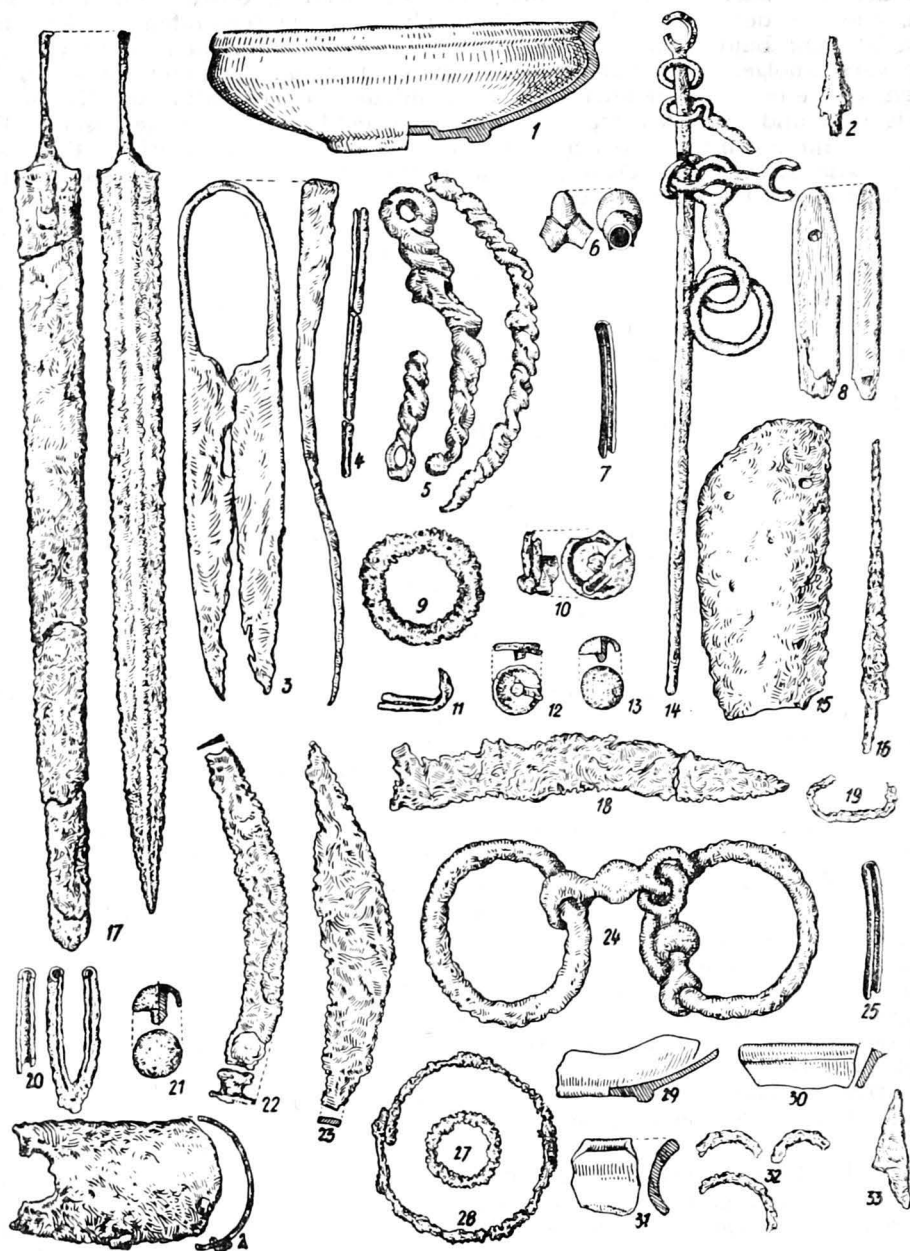
Für eine sichere ethnische Zuweisung dieser Gräber gibt es, wie der Verfasser betont, augenblicklich noch zu wenig Material — und dieses meist aus Zufallsfunden — um endgültige Schlüsse ziehen zu können. Er ist der Meinung, die Gräber, in denen die charakteristischsten keltischen Beigaben fehlen, seien den bodenständigen Dakern zuzuweisen. Das Nebeneinander von keltischen und autochthonen Gefäßen in den Gräbern erklärt er als keltischen Einfluss auf die bodenständige Bevölkerung, oder, was noch wahrscheinlicher ist, als eine Modesache, ebenso wie in gleichzeitigen getisch-dakischen Gräbern in der Dobrudscha hellenistische Tonware vorkommt.

Den Begräbnisritus betreffend wird gezeigt, dass die Daker die Leichenverbrennung bevorzugten, sowohl mit Urne als auch mit Beisetzung des Leichenbrandes direkt in die Erde; es kommt aber auch Skelettbestattung vor, wie in der Nekropole von Murighiol.

Weiters wird gezeigt, dass man auf dem Gebiet der Ungarischen Volksrepublik, besonders an den Ufern der Theiss, Gräberfelder vom Ende des 4. und Anfang des 3. Jhs v.d.Ztr. kennt, die das gleiche Bild einer Vermischung von keltischen und dakischen Kulturelementen aufweisen, wie auch in Transilvanien. Die Ansicht von J. Hunyadi über einen Kontakt zwischen Kelten und einem andern Volk, dem Träger der skythischen Kultur, in diesen Gräberfeldern wird einer Analyse unterzogen. Der Verfasser ist der Meinung diese „Träger der skythischen materiellen Kultur“ können nur die Daker gewesen sein.

Gestützt auf das Vorhandensein der gemischt keltisch-dakischen Nekropolen, kommt der Verfasser zu dem Schluss, dass die Kelten, obwohl ein kriegerischer Stamm, wie aus den zahlreichen, in ihren Gräbern nie fehlenden Waffen zu entnehmen ist, sehr bald nach ihrer Ankunft mit der einheimischen, dakischen Bevölkerung verschmolzen, um endgültig in ihr aufzugehen. Es kann daher in Transilvanien von einer langandauernden, tatsächlichen Herrschaft der Kelten nicht die Rede sein und ebensowenig von einer Vernichtung der einheimischen Bevölkerung und ihrer Kultur. Tatsache ist aber der weitgehende keltische Einfluss auf die materielle Kultur der Daker, wodurch der Prozess ihres Überganges in die Latène-Kultur beschleunigt wurde.

Pl. III. Inventarul mormintului celtic (nr. 3) de la Dezmir.